

KLAIPĖDOS KRAŠTO IR KNYGŲ PASAULIO TAKAIS

Silva Pocyte | Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos
ir archeologijos institutas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: silva.pocyte@gmail.com

KAUNAS, DOMAS. *MAŽOSIOS LIETUVOS KNYGŲ LINK: DOKUMENTINIO PAVELDO SOCIALINĖJE APLINKOJE SAKY TINĖ IR VAIZDINĖ ISTORIJA*. VILNIUS: VILNIAUS UNIVERSITETO LEIDYKLA, 2013. 279 P. ILLUSTR. ISBN 978-609-459-230-0.

Pastaruosius keletą metų susiklostė graži tradicija, kurios galėtų pavydėti kiekvienas mokslininkas, – rudenio ar jau įžengus į Advento laikotarpį knygų, Mažosios (Prūsijos¹) Lietuvos, Klaipėdos krašto istorijos ir kultūros bičiuliams, žinovams susitikti prof. dr. Domo Kauno naujų knygų sutiktuose. 2011 m. pabaigoje sulaukėme unikalaus XIX a. pabaigos Lietuvos ir Mažosios Lietuvos kultūros istorijos šaltinio – „Auszros“ archyvo iš Martyno Jankaus rinkinio, publikavimo². Pagrindinio šio leidinio herojaus – XIX a. pabaigos–XX a. pr. Mažosios Lietuvos visuomenininko, spaudos darbuotojo Martyno Jankaus dėka buvo galima pažinti ne tik plačią to laikmečio kultūrinę, politinę, visuomeninę panoramą, paženklintą lietuviškumo išgyvenimo nutautėjimo akivaizdoje rūpesčiu, bet ir pajauti Bitėnų, kaip svarbaus tuometinio spaudos centro, kasdienio kultūrinio darbo pulsą. Tad neatsitiktinai pirmasis šio leidinio knygos pristatymas Klaipėdos krašte, įvykęs Pagėgių viešojoje bibliotekoje, sulaukė plataus atgarsio tarp vietos gyventojų³.

2012 m. pabaigoje prof. D. Kaunas sukviėtė knygos bičiulius į *parubežį*, į Žemaitijos miestelį Švėkšną, kurios aplinka puikiai derėjo kalbant apie grafą Jurgį Platerį, gyvenusį Gedminaičių dvare netoli Švėkšnos, XIX a. pirmos pusės lietuvių bajoriškojo lituanistinio sąjūdžio veikėją, sukaupusį unikalią asmeninę biblioteką, turinčią vertingų lituanistinio pobūdžio leidinių, rašytinių dokumentų⁴. Kaip mini literatūros istorikė prof. Roma Bončkutė, ši monografija „yra viena iš tų knygų, kurios perskaitytos, užverstos, pastatytos ar paguldytos į lentyną nepalieka ramybės. Žiūrėk, viena kokia mintis įkyruolė dūzgia galvoje, vaikosi skaitytoją, kol šis neištvėręs grįžta, o iš naujo skaitydamas pamato ir naujų, pirmus kartus skaitant nepastebėtų dalykų.“⁵ Ši R. Bončkutės įžvalga neabejotinai tinka ir 2013 m. pabaigoje D. Kauno išleistai knygai *Mažosios Lietuvos knygų link: dokumentinio paveldo socialinėje aplinkoje sakytinė ir vaizdinė istorija*, kuri skaitytoją vėl sugrąžina į Klaipėdos kraštą ir veda įvairių krašto vietovių keliais, užsuka į vietos

gyventojų klaipėdiškių namus ir atveria įvairiomis relikvijomis paženklintą juos supantį (supusį) pasaulį.

Iš pirmo žvilgsnio šią knygą būtų galima sąlyginai priskirti autobiografinio pobūdžio žanrui, kadangi D. Kaunas joje pateikia savo pažinties su Mažosios Lietuvos knyga pradžia, įvairius dokumentinio paveldo rinkimo Klaipėdos krašte 1970–1978 metais siužetus, asmeninius bendravimo su vietos gyventojais potyrius. Tačiau perskaičius *Ižangos* žodį, nekyla abejonių dėl studijos mokslinės vertės, kurią lemia darbo metodas – „sakinio ir vaizdinio naratyvo fiksacija ir vertinamoji raiška“ ir pasirinkti pagrindiniai darbo šaltiniai: „senųjų Klaipėdos krašto gyventojų – autochtonų socialinės aplinkos radiniai“: spausdintiniai leidiniai, rankraščiniai tekstai, įvairūs dokumentai, memorialinė epigrafika (kapų paminklų įrašai), vaizdinės medžiagos artefaktai – nuotraukos, atvirukai (p. 8–9). Akivaizdu, jog unikalūs darbo šaltiniai nuo pat pirmųjų knygos puslapių skaitytoją supažindina su išskirtiniu Lietuvos regionu, Klaipėdos kraštu, kuriame ilgaamžė protestantiška aplinka suformavo ypatingą spausdinto žodžio, knygos, dvikalbę kasdienybės tradiciją, kuri, deja, po 1945 m., pasikeitus politinei, socialinei, kultūrinei situacijai krašte, patyrė neatitaisomų netekčių ir praradimų. Pirmiausia tai susiję su demografiniais pokyčiais Klaipėdos krašte, kai baigiantis Antrajam pasauliniam karui ir Raudonajai armijai puolant Vokietijos *vermachtą* bei sovietams artėjant prie Rytų Prūsijos, į kurią įėjo ir Klaipėdos kraštas, sienos, nuo 1944 m. vidurio prasidėjo Klaipėdos krašto gyventojų Tėvynės praradimo kelias. Iki metų pabaigos iš 150 000 Klaipėdos krašto gyventojų pasitraukė didžioji dauguma. Oficialūs dokumentai byloja, jog apie 1950 m. Klaipėdos krašte buvo likę maždaug 15–20 tūkst. klaipėdiškių (lietuvininkų ir vokiečių)⁶, iš kurių apie 8 tūkst. sudarė repatriantai⁷. Neaiški situacija savuose / svetimuose namuose, baimė būti išvežtam į Sibirą, skaudūs karo pabaigoje patirti išgyvenimai ir artimųjų netektys, išblaškytos šeimos ir bandymai

1 Naujausioje mokslinėje literatūroje ir viešojoje erdvėje pastaruoju metu jau įsitvirtina *Prūsijos Lietuvos* terminas (pvz., žr.: Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos. *Acta historica universitatis Klaipėdensis*, t. 26. Sud. S. Pocyte. Klaipėda, 2013. 198 p.). Prof. D. Kauno darbuose vartojama *Mažosios Lietuvos* sąvoka, tad siekiant išvengti terminijos painiavos, šiame tekste bus vartojama *Mažoji Lietuva*.

2 „*Auszros*“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys. Sudarė ir parengė Domas Kaunas, Audronė Matijonienė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

3 „*Auszros*“ archyvo paslaptis [žiūrėta 2014 m. birželio 16 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.](http://www.pagegiusvb.lt/index.php/component/content/article/251-auszros-archyvo-paslaptis.html)

[pagegiusvb.lt/index.php/component/content/article/251-auszros-archyvo-paslaptis.html](http://www.pagegiusvb.lt/index.php/component/content/article/251-auszros-archyvo-paslaptis.html)>.

4 KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comitis de Plater*: Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas. Vilnius, 2012.

5 BONČKUTĖ, Roma. Jurgis Plateris ir Simonas Daukantas: monografiją apie J. Platerį perskaičius. *Knygotyra*, 2013, t. 60, p. 265.

6 KOSSERT, Andreas. *Ostpreußen. Geschichte und Mythos*. Pantheon, 2007, S. 263.

7 KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m. *Lituanistica*, 1991, nr. 2(6), p. 45.

surasti likusius gyvuosius iš klaipėdiškių reikalavo daug dvasinių pastangų prisitaikyti prie naujo pokarinio Klaipėdos krašte gyvenimo sąlygų.

Svarbus klaipėdiškių savasties lūžis įvyksta 6-ojo dešimtmečio pabaigoje, kai, remiantis 1958 m. balandžio 8 d. pasirašyta Vokietijos Federacinės Respublikos ir Sovietų Sąjungos sutartimi, iš Klaipėdos krašto į Vokietiją iki 1960 m. išvažiavo apie 6 tūkst. klaipėdiškių⁸ – išsiilgę ten naują tėvynę suradusių šeimos narių ar giminačių, tikėdamiesi ekonomiškai geresnio ir politiškai laisvesnio gyvenimo. Šis ribinis Klaipėdos krašto istorijos atskaitos taškas akivaizdžiai ištirpdė kilminių krašto gyventojų būtį savo tėviškėje – jie tapo etnine mažuma. Bendruomenė istorijos paraštėje neturėjo galimybių kalbėti apie savo praeitį, nes ideologinėmis grandinėmis supančiota viešoji opinija arba „grynino / lietuvinio“ istoriją sau palankia linkme, arba išskirdama tik vokiškumu paremtą Klaipėdos krašto kultūros ir istorijos supratimą formavo svetimą ir nepriimtina Lietuvoje vaizdinį.

Būtent šios „istorijos užribyje“ atsidūrusios bendruomenės žmonės bei jų aplinkos artefaktai ir tapo D. Kauno knygos pagrindiniu nagrinėjamu objektu. 1970–1978 m. autoriaus kalbinti klaipėdiškiai, arba *šišioniškiai*, gimę XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, – tikras istorijos lobynas, nes jie galėjo papasakoti apie mokymąsi Vokietijos imperijos germanizuotoje mokykloje, apie klaipėdiškių gyvenimą tarpukario „Lietuvos laikais“ ir ištuštėjusius klaipėdiškių ūkius pokario metais. Nors D. Kaunas lankydamasis pas klaipėdiškius daugiausia teiravosi apie išlikusias knygas ir kitokio pobūdžio spaudinius, jis pro akis nepraleido ir kitų šių žmonių aplinkos, buities, kasdienybės detalių, galinčių perteikti savitas Klaipėdos krašto praeities brydes. Jau nuo pat pirmųjų puslapių autorius atskleidžia krašto kitoniškumą, pasakodamas apie neįprastą lietuviams kraštovaizdį („kitokie buvo raudonomis čerpėmis dengti mūro namai, kitokie medžiai (augo tujų) ir net kapinės ant smiltkalnio“ (p. 19), kitokią klaipėdiškių kalbą („aš kartais ne visai suprasdavau jų šnekas, o jie mano, žemaitišką“ (p. 19), nebūdingą Didžiajai Lietuvai namų interjerą, papuoštą ant sienų *bilderukais*, lentynose sukrautas storutėles knygas, juodais viršeliais su užsegimų diržais šonuose.

Ši, daugiausia religinio turinio, lektūra atspindėjo ypatingą Klaipėdos krašto gyventojų pamaldumą bei pagarbą spausdintiniam Dievo žodžiui. Pokario metais protestantizmas klaipėdiškiams buvo jų pagrindinis skirtumo nuo naujakurių kriterijus, kitokios kultūros ir mentaliteto išraiškos matmuo. Religija buvo pagrindinis jų tapatumą formavęs veiksnys ir svarbiausias ikikarinės tradicijos tęstinumo simbolis. Religijos išsaugojimą ir telkimąsi pokario bendruomenėse galima traktuoti ir kaip savotišką klaipėdiškių protestą prieš sovietų sistemos bruktą ateistinę propagandą, kurios ryškiausiu akcentu tapo sugriautos ar kitoms reikmėms naudotos buvusios evangelikų liuteronų bažnyčios; tik kelios jų išlaikė savo, kaip

kulto pastatų, statusą ir pokariniu laikotarpiu. Tad nekelia nuostabos faktas, jog pirmosios knygos, kurias D. Kaunas 1970 m. spalio 30 d. parsivežė iš Dėgliuose gyvenusio Jono Makio ir jo sesers Anės Povilienės iš Ašpurvių kaimo, buvo daugiausia religinio turinio: Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynas, Johanno Arndto maldaknygė, siaurosios *Pagerintos giesmių knygos* (p. 43), 1925 metų *Jaunimo biblija* (p. 46) ir kitos. Poros metų landžiojimai gyventų Kantvainių aplinkinių kaimų pastogėse atvėrė unikalų Klaipėdos krašto, visos buvusios Mažosios Lietuvos, knygos ir raštijos pasaulį, atskleidė per kelis šimtus metų įsigyventą ir natūraliu kasdienybės ritualu tapusią vietos žmonių skaitymo tradiciją, kurioje vietos radosi ne tik religinei lektūrai, bet ir įvairioms *kalendroms*, periodikos, pasaulietinio ir publicistinio turinio leidiniams.

Mažojoje Lietuvoje leistus spaudinius skaitytojas gali pažinti ne tik iš knygoje minimų pavadinimų, tačiau ir iš gausybės iliustracijų, kurių vieną grupę sudaro įvairių šio krašto knygų, periodinių leidinių reprodukcijos. Charakteringas šio krašto raštijos bruožas – gotikinio šrifto raidės, atpažįstamos nuo XVI a. vidurio pirmųjų leidinių lietuvių kalba, puikiai reprezentuojamos ir pateikiamose iliustracijose. Jose ryški ir per kelis šimtmečius susiformavusi dvikalbystė, kai natūraliai ir savaimingai vienas šalia kito rikiavosi žodžiai lietuvių ir vokiečių kalba: pvz., *Jono Pipiro Klaipėdos Žemininku Baznyčios pirmojo Kunigu Mišios [...] Herausgegeben und verlegt von J. Kybelka, Memel 1913* (p. 60). Leidinių reprodukcijos pateikia ir plačią spaustuvių geografiją, vedančią nuo Karaliaučiaus, per Tilžę, Šilutę, Priekulę iki Klaipėdos. Toks platus spaustuvių tinklas atspindėjo anuometinės Prūsijos karalystės, nuo XIX a. pabaigos – Vokietijos imperijos, gyventojų išprusimą, poreikį skaityti, kuriam susiformuoti stiprų postūmį suteikė 1736 m. Prūsijoje įvykdyta visuotinio privalomo pradinio išsilavinimo reforma. Tad skirtingai nei Didžiojoje Lietuvoje, kurioje kultūrinį vyksmą XIX a. stabdė Rusijos imperijos nutautinimo politika ir lietuviškos raštijos lotyniškais rašmenimis uždraudimas nuo XIX a. antros pusės, tarp Prūsijos karalystės lietuvininkų jau XVIII a. pabaigoje „iš šimto lietuvių vos vienas kitas skaityti“ nemokėjo⁹, o XIX a. lietuvininkų namuose ant stalo gulincios maldaknygės, *ceitungos* ar *kalendros* tapo neatsiejamu žinių šaltiniu ir natūraliu įsigyventu kasdienės aplinkos elementu.

Tad tos D. Kauno Klaipėdos krašto senbuvų namuose rastos knygos – unikalūs ir, laimei, iki to laiko nesunaikintas žodžio, kalbos, raštijos paveldo lobynas, savo

8 KIBELKA, Ruth. *Memelland. Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002, S. 227.

9 KAUNAS, Domas. Lietuvininkų eilėraštis: nuo K. G. Milkaus iki I. Simonaitytės. Iš *Kaip qžuols*

drūts prie Nemunėlio: Iš Mažosios Lietuvos XIX a.–XX a. pradžios lietuvių poezijos. Vilnius, 1986, p. 5.

turiniu ir išvaizda nederėjęs su ideologiškai privalomais tuometinėje sovietinėje visuomenėje marksizmo-leninizmo klasikų veikalais.

Svarbia knygos dedamąja laikytina ir kita iliustracijų dalis – atvirukai ir nuotraukos, vizualiai papildančios knygoje kuriamą pasakojimą. 2000 m. D. Kauno sudarytame ikonografijos albume *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai* autorius mini, jog nuotraukai „nesama abejingų – kartais [ji] su įniršiu naikinama, kartais lyg brangiausia relikvija nešama iš degančio namo ir imama tolimiausioj keliu arba tremtin paliekant Tėvynę.“¹⁰ Fotografijos, kaip modernios kultūros reiškinys, reprezentuoja kultūrinę atmintį, padeda interpretuoti istoriją, kurti savitus istorijos vaizdinius, „savas“ praeities kategorijas, atsiejant jas nuo „svetimų“¹¹. Nuo pat pirmųjų fotografijos pradžios, siekiančios XIX a. pirmą pusę, blyksnių fotografas dirba kaip „alchemikas, sugebantis iš nuolatinės reiškinų tėkmės išplėsti nepakartojamus vaizdus ir paversti juos nostalgiskomis ikonomis“¹². D. Kauno knygoje gausu tokių spalvinių vaizdinių. Svarbu, kad nuotrauka būtų „kalbi“, nes nuotraukų yra „kiekvienoje kaimo, miestelio ir miesto namuose, bet beveik visada be vardo, vietovės, įvykio ir datos užrašo. Mirus nuotraukos amžininkui, toks ikonografinis dokumentas tą pačią akimirką tampa bevertis“ (p. 15). Šiame leidinyje nėra neprakalbintų nuotraukų: jos sukuria žmogaus portretą (Klaipėdos laiškanesys Jonas Kybelka (p. 49), užfiksuoja jo socialinį statusą (Priekulės evangelikų liuteronų kunigas Vilius Gaigalaitis (p. 100), šeimos šventės (Elzės Ašmonaitės iš Kantvainių ir Anskio Banžeriaus iš Voveriškių vestuvės 1927 m. (p. 139), drabužių dėvėsenos tradicijas, detales ir spalvinį koloritą (Voveriškių Trūdė ir Kristupas Kondrotai su vaikais (p. 155), kultūrinio gyvenimo akimirkas (Kintų lietuvių pradžios mokykla 1932 m. (p. 210).

Atskiroms paminėjimo vertos nuotraukos, liudijančios po 1945 m. likusių klaipėdiškių santalką bei savotišką vienatvę savame krašte. Šiuos ikonografinius šaltinius autorius surinko iš klaipėdiškių albumų arba pats užfiksavo keliaudamas po kraštą po 1970 m. Pažymėtina, jog Klaipėdos krašto istorijos po 1945 m. pasakojimas, remiantis vietinių gyventojų albumuose išsaugotomis nuotraukomis, iki šiol yra labai mažai įtrauktas į tyrinėjimus. Tai galima paaiškinti tuo, jog po Antrojo pasaulinio karo krašte liko tik nedidelė saujelė vietinių gyventojų, kurie buvo traktuojami kaip „visuomenė už istorijos ribų“, ir jų istorija, kaip ir viso regiono praeities tyrimai, buvo labai minimalūs ir įsprausti į sovietinės ideologijos rėmus. Sovietiniu laikotarpiu vykdytos kraštotyros, etnografinės ekspedicijos Klaipėdos krašte daugiausia ribojosi kalbos, mažosios architektūros, t. y. antkapinių paminklų senosiose kapinėse, fiksavimu, kuris buvo fragmentiškas ir nenuoseklus. Į šį besidominčiųjų krašto istorija po 1945 m. interesų lauką fotografija, kaip istorijos šaltinis, nebuvo įtraukta. Nuotraukos klaipėdiškiams sovietiniu laikotarpiu tapo

ir liko svarbiu pavieniu istorijos liudijimu. Tad bent menkiausia galimybė vizualiai *įsmeninti* pokarinę klaipėdiškių istoriją, kalbant ne abstrakčiomis frazėmis, o rekonstruojant likusiųjų žmonių, šeimų ir giminių istorijas, sudarant vientisą ir gyvą paveikslą, yra sveikintinas moksliniu požiūriu siekis. Išskirtinos klaipėdiškių religinį gyvenimą liudijančios nuotraukos: Vanagų evangelikų liuteronų bažnyčios pučiamųjų orkestras, 1957 m. (p. 79), klaipėdiškių portretai (pvz., Anė Pareigienė, 1978 m. (p. 159), savitą kraštovaizdį formavusios sodybos, dažna kurių šiuo metu neatpažįstamai perstatyta arba ir visai sunykusi (pvz., Kisinių kaimo sodyba, kurioje paskutiniuosius dešimtį metų XIX a. antroje pusėje gyveno raštijos veikėjas Johanas Ferdinandas Kelkis, 1973 m. (p. 115).

Verta išskirti kelis knygoje publikuotus atvirukus. Jie svarbūs ne tik dėl juose užfiksuotų objektų, bet ir kaip nuo XIX a. antros pusės išplitusios komunikacijos priemonės liudijimas, reprezentavęs šiame amžiuje sparčiai augusį kelionių potraukį, laisvalaikio leidimo kultūrą, kasdienės aplinkos modernėjimą. Po pirmųjų pašto atvirukų, arba atvirlaiškių, atsiradimo 1869 m. Austrijoje¹³, jie netruko išplisti ir kitose Europos šalyse, tarp jų ir Prūsijoje. Juose atsispindėjo kultūrinės, socialinės, religinės paskirties objektai, istorinę atmintį reprezentuojantys simboliai ir ritualai. Aptariamose knygoje randame atviruką apie Priekulėje veikusį viešbutį „Preussischer Hof“ (p. 27), Priekulės evangelikų-liuteronų bažnyčios atviruką-vinjetę (p. 29), Otto von Mauderode'ės leidyklą, spaustuvę ir knygyną Tilžėje (p. 36). Ši ikonografinė medžiaga yra puikus šaltinis, padedantis nagrinėti krašto urbanistinius, industrinius, žmonių gyvenamosios ir mentaliteto pokyčius, fiksuojantis ne tik didmiesčių, bet ir atokiausių vietovių vaizdus, daugelis kurių kaip Atlantida pradingo Antrojo pasaulinio karo gaisruose.

Akylesnis skaitytojas neturėtų praleisti pro akis ir dar vieno Klaipėdos krašto pažinimui labai svarbaus aspekto – tarpų apie senąsias liuteronų kapines, pažintį su kuriomis D. Kaunas pradėjo nuo pirmųjų pasivaikščiojimų krašto keliais ir takeliais. Autorius rašo, jog „Mažosios Lietuvos kapinės – muziejus, archyvas ir rašto saugykla po vienu stogu, kurį atstoja dangaus skliautas“ (p. 12). Bent kartą užėjusysis į krašto kapines negalėtų nesutikti su šia mintimi. Klaipėdos krašto tyrėjams kapinės yra tikras informacijos lobynas, padedantis identifikuoti miestelių, kaimų, parapijų demografinę, tautinę sudėtį, atskleidžiantis šeimų, giminių ir pavienių

10 KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai*. Vilnius, 2000, p. 9.

11 SAFRONOVAS, Vasilijus. Dominavimo raiškos praeities reprezentavimo diskurse. Iš *Fotografijos, istorijos, žemėlapiai*. Vilnius, 2007, p. 155, 157.

12 UŽDAVINYS, Algis. [E. Butkevičiaus foto-

grafijų ciklas...]. BUTKEVIČIUS, Evaldas. *Prūsia. Ostpreußen*. Kaunas, 1999, p. 1.

13 WAGNER, Wulf, D. Königsberg und Ostpreußen auf Postkarten der Sammlung Koschwitz. In *Reise in die alte Heimat. Ostpreußen in 1000 Bildern*, 2011, S. 6.

asmenų istorijas, „pagal paminklo medžiagą, meistro kvalifikaciją, teksto kalbą ir dydį [galima] spėtinai spręsti apie velionio dvasinę aplinką, tautinę orientaciją, kartais išsilavinimą ir profesiją“ (p. 12). Tačiau reikia turėti omenyje, kad po Antrojo pasaulinio karo deformavosi ligi tol krašte vyravusių krikščioniškų tradicijų sistema, pasikeitusi politinė sistema Klaipėdos krašte ir mieste pradėjo kurti visiškai naujas politines, socialines, demografines, kultūrines tradicijas, kurios, paženklintos visuotinės ateizacijos ženklų, skatino griauti ir uždaryti evangelikų-liuteronų bažnyčias ir kapines¹⁴. Sunaikinus didžiąją dalį paminklų kapinėse, konfesiniam paveldui, istorijos pažinimui buvo padaryta neatitaisoma klaida. Kita vertus, išlikusius artefaktus, nepaliestus piktavalių rankų ar nesunaikintus laiko tėkmės, būtina fiksuoti, nes tai leidžia dėlioti praeities bent fragmentinius siužetus ar detales. Tokią fiksacijos svarbą suvokė ir D. Kaunas, kruopščiai nurašinėjęs antkapinius įrašus nuo 1970 metų lankytose kapinėse ir sukaupęs nemenką 180 kapinių paminklų tekstų sąrašą. Tai yra neįkainojamos vertės istorijos liudijimas, nes iki šių dienų kai kuriose kapinėse sunyko prieš daugiau kaip 40 metų išskaityti įrašai, per tą laikotarpį pasidarbavo ir metalo vagiškai, į metalo supirktuves nutempę ne vieną kryžių ir nugramzdinę pražūtin iškalbingą istorijos šaltinį. Kiekviena knygos žinutė ar bent užuomina apie lankytas kapines (Dėglių, Kisinių, Voveriškių, Žiaukų, Dituvos, Pangesų ir kt.), jų tuometinę būklę leidžia senąsias kapines dabar tyrinėjantiems mokslininkams atskleisti šio konfesinio paveldo objektų sunykimo, sunaikinimo lygį, arba priešingai – pateikti ir sektinų kapinių priežiūros bei tvarkymo pavyzdžių. Pats autorius rengdamas šį darbą dar kartą apsilankė jau buvotoje kapinėse ir fiksavo jų būklės pokyčius. D. Kaunas mini, jog 1976 m. Voveriškių kapinės Priekulės apylinkėse „sprendžiant pagal menkas paminklų liekanas, [...] jau kone sunaikintos. Tarp vešliai kerojančių alyvų krūmų pasisėkė užtikti kelis metalinius kryžius bei akmens plytas. Ant jų išskaitėme čia palaidotųjų voveriškėnų pavardes ir gyvenimo datas [...]“ (p. 131). 2013 metais, autoriaus nuomone, kapinių būklė buvo dar labiau pablogėjusi. Nors šiuo metu jos yra prižiūrimos ir tvarkomos, tačiau akivaizdūs per tuos kelis dešimtmečius vykę kapinių „naikinimo ženklai: iš žemės kyšo nulaužtų metalo kryžių pagrindai, nuo ketaus kryžiaus numuštos raidės“, įvairios kitokių antkapinių paminklų liekanos, „iš anksčiau matytų paminklų rastas tik M. Gedaitienės“ (p. 132, 134). Tokių pavyzdžių galėtų pateikti kiekvienas senąsias Klaipėdos krašto kapines lankęs, fragmentiškai ar išsamiau fiksavęs mokslininkas ar kraštotyrininkas mėgėjas¹⁵.

Nykstančios kapinės nusineša užmarštin ne tik informaciją apie palaidotuosius, bet ir krašte vyravusios kultūrinės, religinės tradicijos ženklus, išskirtinius protestantiškos aplinkos suformuotos raštijos gotikiniu šriftu pavyzdžius, industrinio proveržio XIX a. antroje pusėje pėdsakus. Nebyliomis tampančios kapinės

liudija iki XX a. vidurio vyravusį tankų kapinių tinklą, kurį po Antrojo pasaulinio pasmerkė nykti šiam paveldui abejinga naujoji visuomenė.

Galiausiai, nepaisant ganėtinai liūdno visame Klaipėdos krašte esančių kapinių būklės vaizdo, reikia pasidžiaugti, jog per Lietuvos Nepriklausomybės metus gyventojų, daugiausia po karo atsikėlusiujų ir jų palikuonių, požiūris į krašto konfesinį paveldą, neretai dar įvardijamą kaip vokišką, suprask – svetimą, pasikeitė teigiama linkme. Dalį kapinių tvarko, prižiūri seniūnijos, kaimų ir miestelių bendruomenės, pavieniai asmenys, suprasdami, jog šios amžinojo poilsio vietos yra ne tik svarbūs praeities reliktai, bet ir dabarties gyventojų istorinio sąmoningumo, išprusimo, pagarbos praeičiai liudininkai. Nekelia abejonių, kad D. Kauno knyga *Mažosios Lietuvos knygų link* yra puikus plačiosios visuomenės prusinimo pavyzdys, leidžiantis iš arčiau ir įvairiais aspektais pažinti savitą Klaipėdos krašto kultūrą, raštiją, vietinių gyventojų klaipėdiškių buities ir kasdienybės detales, kurios sudarė ir sudaro išskirtinį šio regiono vaizdinių pasaulį.

Literatūra

1. „Auszros“ archyvas: Martyno Jankaus rinkinys. Sudarė ir parengė Domas Kaunas, Audronė Matijošienė. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.
2. „Auszros“ archyvo paslaptis [interaktyvus, žiūrėta 2014 m. birželio 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.pagegiusvb.lt/index.php/component/content/article/251-auszros-archyvo-paslaptis.html>>.
3. BONČKUTĖ, Roma. Jurgis Plateris ir Simonas Daukantas: monografiją apie J. Platerį perskaičius. *Knygotyra*, 2013, t. 60, p. 265–276.
4. KAIRIUKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m. *Lituanistica*, 1991, nr. 2(6), p. 35–48.
5. KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii comitis de Plater*: Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas. Vilnius, 2012.
6. KAUNAS, Domas. Lietuvininkų eilėraštis: nuo K. G. Milkau iki I. Simonaitytės. Iš *Kaip qžuols drūs prie Nemunėlio*: iš Mažosios Lietuvos XIX a.–XX a. pradžios lietuvių poezijos. Vilnius, 1986, p. 5–30.
7. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos knygų link*. Vilnius, 2013.
8. KAUNAS, Domas. *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai*. Vilnius, 2000.
9. KIBELKA, Ruth. *Memelland. Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002.
10. KOSSERT, Andreas. *Ostpreußen. Geschichte und Mythos*. Pantheon, 2007.
11. POCYTĖ, Silva. Klaipėdos krašto istorijos zonoje. Vienas iš tokių pavyzdžių – Žardės kapinės. Plačiau žr.: ŠTUOPYS, Arminas. Žardės kaimo kapinių būklė nuo XX a. vidurio iki dabarties. *Acta historica universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Sud. S. Pocyte. Klaipėda, 2012, p. 35.
- 14 POCYTĖ, Silva. Klaipėdos krašto istorijos daugiakalbiškumas ir konfesinio paveldo senosiose kapinėse specifika Lietuvos kontekste. *Acta historica universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Sud. S. Pocyte. Klaipėda, 2012, p. 35.
- 15 Ypač sparčiai senosios kapinės nyksta ar yra naikinamos Klaipėdos miesto urbanistinės plėtros zonoje. Vienas iš tokių pavyzdžių – Žardės kapinės. Plačiau žr.: ŠTUOPYS, Arminas. Žardės kaimo kapinių būklė nuo XX a. vidurio iki dabarties. *Acta historica universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Sud. S. Pocyte. Klaipėda, 2012, p. 255–270.

- daugiakalbiškumas ir konfesinio paveldo senosiose kapinėse specifika Lietuvos kontekste. *Acta historica universitatis Klaipedensis*. T. 25: Klaipėdos krašto konfesinis paveldas: tarpdisciplininiai senųjų kapinių tyrimai. Sud. S. Pocytė. Klaipėda, 2012, P. 34–61.
12. SAFRONOVAS, Vasilijus. Dominavimo raiškos praeities reprezentavimo diskurse. Iš *Fotografijos, istorijos, žemėlapiai*. Vilnius, 2007, p. 137–159.
13. UŽDAVINYS, Algis. [E. Butkevičiaus fotografijų ciklas]. Iš BUTKEVIČIUS, Evaldas. *Prūsia. Ostpreußen*. Kaunas, 1999, p. 1.
14. WAGNER, Wulf, D. Königsberg und Ostpreußen auf Postkarten der Sammlung Koschwitz. In *Reise in die alte Heimat: Ostpreußen in 1000 Bildern*, 2011, S. 5–9.

Įteikta 2014 m. rugpjūčio mėn.